

AGE ROMKES & PIETER SIEBESMA

Struikel blokken

Bijbelstudies over lastige teksten

Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht

ISBN 978 90 239 5313 5 (boek)
ISBN 978 90 239 5314 2 (e-book)
NUR 707

Ontwerp omslag Mulder van Meurs
Layout en dtp binnenwerk Gewoon Geertje

© 2018 Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht
www.uitgeverijboekencentrum.nl

Alle rechten voorbehouden.

Inleiding

Help, ik begrijp het niet!

De Bijbel is bedoeld om door iedereen gelezen te worden. De profeten van het Oude Testament en de Here Jezus en zijn apostelen spraken meestal in het openbaar tegen heel gewone mensen. De bijbelschrijvers produceerden geen moeilijke theologische werken, bedoeld voor specialisten, of duistere teksten die alleen te begrijpen zijn voor ingewijden, maar boeken en brieven die in de gemeente voorgelezen moesten worden.

‘Gelukkig is wie dit voorleest, en gelukkig zijn zij die deze profetie horen en zich houden aan wat hier gezegd wordt.’
(Openbaring 1:3)

De Bijbel is dus Gods Woord voor de wereld en hét geloofsboek voor christenen van alle tijden. Maar dat wil niet zeggen dat alles eenvoudig te begrijpen is. Of dat de boodschap ervan gemakkelijk in het gehoor ligt. Wat doe je als je moeilijke of aanstootgevende gedeelten tegenkomt? Overslaan? Of ga je er op de bijbelkring over in gesprek en probeer je er het beste van te maken? Soms levert dat misschien tot je frustratie alleen maar lange, vruchteloze discussies op. Toch, als je het goed aanpakt en je niet te snel uit het veld laat slaan, kun je de boodschap van lastige teksten meestal wel achterhalen. Geef het in elk geval niet op voordat je het geprobeerd hebt. En pak het slim aan.

Straks geven we een paar vuistregels voor het omgaan met stukken in de Bijbel waar we om uiteenlopende redenen moeite mee kunnen hebben. Maar eerst een kort overzicht van verschillende soorten struikelblokken bij het lezen. En een oproep om de aandacht niet eenzijdig te richten op moeilijkheden in de tekst maar vooral te proberen om elkaar in een goed gesprek op te bouwen met wat je er wél van begrijpt. Want ook in lastige gedeelten is het evangelie, het goede nieuws te vinden.

Maak het niet moeilijker dan het is

Er zijn zogenaamde problemen die je maar het beste kunt negeren. Zoals vragen uit nieuwsgierigheid waar we het antwoord niet op hoeven te weten om de tekst te kunnen begrijpen. ‘Waar is het paradijs gebleven?’ ‘Waar kwam de vrouw van Kaïn vandaan?’ ‘Wanneer leefde Job?’ Het kunnen echte vragen voor je zijn en je kunt er je hoofd over breken, maar we zullen het nooit weten. ‘Wat schreef Jezus in het zand?’ (Joh. 8:6). Als dat onmisbare informatie was, zou Johannes het er dan niet bij gezet hebben? Probeer te beluisteren wat de bijbelschrijver zeggen wil en laat je niet afleiden door allerlei kwesties die niet helpen om de hoofdboodschap te begrijpen.

Voor al bij de evangeliën kunnen we blijven steken in het bespreken van allerlei verschillen die zich voordoen in parallele verhalen. Zoals de twee versies van ‘bouwen op de rots of op het zand’ (Mat. 67:24-27 en Luc. 6:46-49).¹ In plaats van te proberen daar een geheel van te maken, kunnen we ons beter afvragen waaróm de ene evangelist het verhaal net iets anders vertelt dan de andere.

Vergelijk bijvoorbeeld de drie verslagen van Jezus die loopt op water eens met elkaar (Mat. 14:22-33; Marc. 6:45-52; Joh. 6:16-21). De verhalen wijken nogal van elkaar af. Elke evangelist belicht weer een andere kant. Welke verschillende accenten leggen ze? En hoe passen die bij het karakter en de bedoeling van elk evangelie afzonderlijk?²

Breek er dus niet je hoofd over of Jezus een of twee blinden genas en of hij toen Jericho net in of net uit ging (Mat. 20:29-34; Marc. 10:46-52; Luc. 18:35-43). Verwonder je er liever over dat Hij dit blijkbaar kon en vraag je af waarom Hij dit deed en wat Hij daarmee duidelijk wilde maken.

Natuurlijk zijn er ook vragen waar je niet omheen kunt. Omdat ze een goed begrijpen van de tekst in de weg staan, of omdat ze ons het geloven moeilijk maken. Daar moet je het met elkaar wel over hebben. Maar begin niet elke kringbijbelstudie met de vraag ‘Wat begrijp je niet?’ De kwesties die echt besproken moeten worden, komen in de loop van de avond vanzelf wel naar boven.

Maar vooral: ga niet op zoek naar verborgen boodschappen in de tekst. Het klinkt reuze interessant als je vertelt over verborgen

codes in de Bijbel die met computers ontdekt worden.³ Maar zou God deze informatie werkelijk voor al zijn kinderen verborgen gehouden hebben om ze pas door onze generatie te laten ontdekken? Bovendien draait het daarbij vaak om allerlei toekomstvoorspellingen, iets waar we ons volgens de Bijbel juist niet mee bezig moeten houden (zie bijvoorbeeld Deut. 18:9-14; Hand. 1:6-8).

Briljante vondst of overdreven spitsvondigheid?

Onschuldiger is het ontfutselen van informatie aan de betekenis van woorden in de grondtekst of van namen van personen en plaatsen. Doe dat alleen als de tekst zelf er aanleiding toe geeft. Zoals bijvoorbeeld in Genesis 17:5 en 32:28 of 1 Samuel 25:25, waar namen of naamsveranderingen van belang zijn. Maar meestal voegt het niets toe of is het te vergezocht. Dat Johannes 'de HERE is genadig' betekent, past mooi bij Johannes 3:16, maar wat moet je ermee als diezelfde Johannes vuur uit de hemel wil laten regenen om de Samaritanen te doden die Jezus niet willen ontvangen (Luc. 9:54)? En het feit dat de naam van de plaats waar de Here Jezus geboren is, Bethlehem, 'broodhuis' betekent, is geen verborgen hint dat Hij het hemelse brood is (Joh. 6:32v). Het lijkt aardig gevonden, maar het is veel te vergezocht. De oorspronkelijke Hebreeuwse betekenis van de plaatsnaam 'Bethlehem' klinkt niet mee in het in het Grieks geschreven Nieuwe Testament. Net zo min als elke Nederlander bij de naam 'Rotterdam' altijd denkt aan een dam bij de rivier de Rotte. Laat staan dat hij daar de geestelijke betekenis aan toekent dat alles wat rot is in deze stad wordt tegengehouden. Was het maar waar, zou je haast zeggen.

De Bijbel is niet geschreven in een of andere ingewikkelde code, die alleen door intensieve studie door ingewijden te kraken is. Hij is bedoeld om voorgelezen en verkondigd en door iedereen begrepen te worden. Ga dus niet aan de haal met allerlei spitsvondigheden, maar probeer te achterhalen wat de heldere boodschap van de bijbelschrijver is. Of anders gezegd: wat God ons door dit Schriftgedeelte zeggen wil. We hoeven niet op zoek te gaan naar allerlei subtiele hints in de tekst. Aan de in het oog springende boodschap van de Bijbel hebben we onze handen al vol.

Klare taal?

Er zijn reële problemen die ons in de weg kunnen staan om de boodschap van een bijbelgedeelte goed te begrijpen of te aanvaarden. Want al is de Bijbel dan bedoeld om gehoord, gelezen en begrepen te worden, toch is de betekenis van een tekst voor ons niet altijd meteen duidelijk. Bijvoorbeeld omdat het taalgebruik ons niet vertrouwd in de oren klinkt, zoals bij de visioenen van Ezechiël of Openbaring. Of omdat de zin van een tekst ons ontgaat. Dat kan zo zijn bij geslachtsregisters of allerlei andere opsommingen. Met dit soort moeilijkheden gaan we aan de slag in hoofdstuk 1.

‘Wij hebben niets met geslachtsregisters, maar ik hoorde eens het getuigenis van een Joodse man die het Nieuwe Testament onder ogen kreeg. Hem was altijd verteld dat het Nieuwe Testament een vreemd anti-joods boek was. Toen hij echter in Matteüs begon te lezen en het geslachtsregister zag, realiseerde hij zich dat het wel een joods boek was. Hij begon het Nieuwe Testament te bestuderen en leerde zo Jezus kennen.’ (Pieter)

Het kan ook zijn dat je de betekenis van een verhaal niet goed aanvoelt omdat je te weinig van de historische achtergrond weet. Dan denk je aan vegetarisch eten of aan veganisme als je leest dat Daniël en zijn vrienden alleen groenten wilden eten en water wilden drinken. Maar daar heeft het niets mee te maken. Aan het Babylonische hof werd veel eten aan afgoden gewijd. Daar wilden ze niets mee te maken hebben. Het gevaar is dus dat we zo’n geschiedenis uit haar oorspronkelijke historische context rukken en te snel binnen onze eigen kaders plaatsen. Dan kan het zomaar een heel andere betekenis krijgen, die nooit bedoeld is. Hoe je dan wel met zulke kwesties om kunt gaan, bespreken we in hoofdstuk 2.

Moeilijk te aanvaarden

Ook als je een bijbelgedeelte prima begrijpt, kun je het er moeilijk mee hebben. Soms botst het met je opvattingen over wat waar of goed is. Zo had Luther problemen met de brief van Jakobus. Die leek in tegenspraak met het evangelie van Paulus waar hij zo door

gegrepen was. Paulus stelde immers ‘dat een mens wordt vrijgesproken door te geloven, en niet door de wet na te leven’ (Rom. 3:28). Maar bij Jakobus lezen we ‘U ziet dus dat iemand rechtvaardig wordt verklaard om wat hij doet, en niet alleen om zijn geloof’ (Jak. 2:24). Dat lijkt elkaar uit te sluiten, al is dat bij nader inzien niet zo. Immers Jakobus ontkent de rechtvaardiging op grond van het geloof niet en ook Paulus vindt dat je leven in overeenstemming moet zijn met wat je gelooft (Rom. 6). Wel leggen ze elk een ander accent en als je dan zo twee teksten naast elkaar zet, kun je er behoorlijk van in de stress schieten. We gaan hier in hoofdstuk 3 verder op in.

Wat in de Bijbel staat kan ook botsen met onze normen en waarden. Volken die worden uitgeroeid, mensen die als straf van God dood neervallen... dat kan heftig bij ons binnenkomen. Waarom moest Uzza die probeerde te voorkomen dat de ark van de HERE zou vallen zo zwaar gestraft worden (2 Sam. 6:1v)? Hij bedoelde het toch goed. Ook David kan dit maar moeilijk verkroppen (2 Sam. 6:3). En wat te denken van Ananias en Saffira die allebei sterven omdat ze niet de hele waarheid verteld hadden (Hand. 5:1-11). Je moet er toch niet aan denken dat zoiets in je eigen gemeente zou gebeuren!

Voor al op het gebied van huwelijk en seksualiteit veranderen de overtuigingen in onze tijd in rap tempo en komen steeds verder af te staan van wat we in de Bijbel lezen. Dat kan je heel persoonlijk raken. Hoe kun je recht doen aan de bijbelse boodschap als je van binnen weerstand voelt tegen de morele opvattingen die je daarin tegenkomt? Verandert de ethiek niet met de tijd? We kijken nu toch anders aan tegen slavernij, de positie van vrouwen of vragen rond seksuele geaardheid? We leven toch niet meer in het jaar nul.

Over dit soort vragen denken we verder na in hoofdstuk 4.

Waar loop je zelf wat dit soort kwesties betreft het meest tegenaan? Op welke punten vind je het moeilijk om de bijbelse boodschap voor waar aan te nemen? En waar ervaar je een kloof tussen je eigen waarden en normen en wat de Bijbel zegt? Hoe ga je daar mee om?

Geloof en wetenschap

In hoofdstuk 5 gaan we in op de spanning die er zit tussen de Bijbel en de moderne wetenschap. Dat begint al hiermee dat er in de natuurwetenschappen geen plaats lijkt te zijn voor het bestaan van God. Is het niet zo dat alleen wat we kunnen zien, aanraken, meten en wegen echt bestaat? Al zijn er wel degelijk geleerden in de exacte vakken die wel in God geloven.⁴

Ook op deelterreinen is er tegenspraak vanuit de wetenschap. En zijn er christenen die willen laten zien dat er van echte, fundamentele tegenstellingen geen sprake is. Dezelfde God die ons de Bijbel gegeven heeft, heeft immers ook het verstand geschapen? Toch kun je worstelen met vragen rond schepping en evolutie, of het bestaan van wonderen bijvoorbeeld. Hoe kun je in de Bijbel geloven zonder je verstand geweld aan te doen? Hoe kun je de resultaten van allerlei onderzoek serieus nemen en tegelijk vasthouden aan de betrouwbaarheid van het Woord van God?

Culturele leesbrillen

In veel gevallen zijn we ons er niet van bewust dat we heel anders in het leven staan dan de bijbelschrijvers en daardoor niet goed aanvoelen wat ze bedoelen te zeggen. We lezen door onze eigen bril en daar staan we niet altijd bij stil.

Zo is in onze cultuur het autonome individu enorm belangrijk. En dan kan het zomaar zijn dat we ook de Bijbel lezen alsof elke tekst over mij persoonlijk, vandaag gaat. Dan lezen we de gelijkenis over de parel van grote waarde (Mat. 13:45v) en betrekken die op onszelf. En we denken aan het liedje van Elly & Rikkert: ‘Weet je dat je een parel bent. Een parel in Gods hand.’ Dat is zeker een mooie gedachte, alleen het staat zó nergens in de Bijbel. De gelijkenis gaat over het koninkrijk van de hemel, niet over een individuele gelovige.

We lezen om gevoed te worden in ons persoonlijke geestelijke leven. We zoeken troost, bemoediging, leiding. En daar is niets mis mee. Alleen, de Bijbel gaat over zoveel meer. Je kunt ongemerkt en onbedoeld de boodschap ervan heel erg versmallen tot ‘je bent geliefd door God’. Maar hoe zit het met zonde en schuld? Zijn ‘hel en verdoemenis’ realiteiten of is het alleen nog maar een sneer naar de preken van zware dominees? Betekent de afname van de invloed van het christelijk geloof in onze samenleving niet ook dat we ons-

zelf meer als slachtoffer dan als dader zien? In hoeverre zijn we nog ‘schuld bewust’ als we iets verkeerd doen? Of zeggen we: ‘Ik had het niet zo bedoeld, het liep anders dan ik wilde.’

‘Uit onderzoek bleek dat bij de lichte verkeersongevallen 41% van de ondervraagden zichzelf verantwoordelijk hield voor wat er was gebeurd. Bij ernstige ongevallen was dat nog maar 26%. Dit wordt “defensieve attributie” genoemd. Uit zelfverdediging schuiven we de schuld aan anderen toe, of aan de omstandigheden. Maar als dit een psychologisch verklaarbaar verdedigingsmechanisme is, in hoeverre is het dan verwijtbaar? Mensen zitten blijkbaar zo in elkaar. Daar kun je toch niets aan doen?’ (Age)

Consequentie zou kunnen zijn dat we minder oog hebben voor de ellende die wij als zondige mensen aanrichten en eerder God de schuld geven. ‘Als God liefde is, hoe kan Hij dan het lijden in de wereld toestaan?’ Wij zouden de neiging kunnen hebben om God ter verantwoording te roepen als ons leven niet gaat zoals we graag willen. Wij menen recht te hebben op voorspoed, gezondheid en geluk. In de reformatorische traditie aanvaardde men alles, ook ziekte en armoede, ‘uit de vaderlijke hand van God’ (Heidelbergse Catechismus zondag 10). Wij hebben daar moeite mee. En natuurlijk zijn vragen over het lijden echt en mogen ze er ook zijn. In de Bijbel klinkt die vraag ook luid en duidelijk. Het hele boek Job gaat erover. Maar we moeten ook de hand in eigen boezem steken. Volgens de Bijbel komt het lijden in de schepping voort uit de zondeval van de mens. Hoe kunnen we dat een plaats geven in een cultuur die veel meer uitgaat van de goedheid van de mens?

Het moderne levensgevoel kijkt op veel punten af van wat we in de Bijbel aantreffen. Op drie punten gaan we wat verder in: op onze ik-gerichtheid in hoofdstuk 6, op de vraag naar zonde en schuld in 7 en tot slot in hoofdstuk 8 op het ter verantwoording roepen van God voor de ellende in de wereld.

Aan de slag

Het zijn grote vragen, die niet in een paar bladzijden beantwoord kunnen worden. Dat is ook niet onze bedoeling. We willen graag

handvatten bieden om op een verantwoorde manier bijbelstudie te doen over lastige passages in de Bijbel en struikelblokken waar mogelijk uit de weg ruimen.

Elk hoofdstuk begint met een verkenning van de problematiek en een aantal wegwijzers hoe we hier mee om kunnen gaan. Die worden toegepast in een uitgewerkte bijbelstudie over een lastig te begrijpen of moeilijk te verteren tekst uit de Bijbel. Daarna volgt telkens een schets voor zelfstudie, die overigens ook prima voor de bijbelkring te gebruiken is. Gaat de bijbelstudie over een passage uit het Oude Testament, dan behandelt de schets een vergelijkbaar gedeelte uit het Nieuwe Testament, en andersom.

Voor de bijbelkring is het aan te raden dat alle leden het hoofdstuk uit dit boek dat aan de beurt is van tevoren doorgelezen hebben. De gespreksvragen bij de bijbelstudie dienen dan als uitgangspunt voor de gedachtewisseling. De bijbelstudieschetsen zijn in de eerste plaats bedoeld voor persoonlijke overdenking. Het onderwerp van de kring kan zo nog wat verder doordacht worden. Maar een schets kan ook gebruikt worden voor een tweede kringavond over hetzelfde thema. Dan is het wel aan te bevelen dat de gespreksleider dit verder voorbereidt met het oog op de kring.⁵

Eerste hulp bij bijbellezen

Maar we beginnen met een paar algemene richtlijnen die altijd nuttig zijn.

1. Zoek de moeilijkheden niet op. Problematiseer niet onnodig. De Here Jezus noemde mosterdzaad 'het kleinste van alle zaden op aarde wanneer het gezaaid wordt' (Marc. 4:31). Dan kun je er een punt van maken dat er op aarde nog wel kleinere zaadjes bestaan. Of je kunt proberen er onderuit te komen door te zeggen dat Hij alleen doelde op zaaigoed ('wanneer het gezaaid wordt'). Maar wat schiet je daar mee op? Wat Hij wilde zeggen is volstrekt duidelijk: het koninkrijk van God is als iets dat heel klein lijkt, maar toch heel groot wordt. Denk daar liever over na.

Vaak wordt er op bijbelkringen geprobeerd om elke tekst tot in detail uit te leggen. Maar het is geen les in exegese, het is een bijeenkomst om elkaar op te bouwen in geloof en gehoorzaamheid. Daarvoor hoef je niet alles te snappen. Blijf dus niet han-

gen in problematische details, maar richt het gesprek op de duidelijke boodschap van de tekst en probeer daar samen van te leren en geestelijk te groeien.

2. Lees geduldig en nauwkeurig. Veel moeilijkheden ontstaan door snel en slordig lezen. Als je Openbaring 20:1-10 bespreekt, kun je hele discussies opzetten over een duizendjarig vrederijk, maar in dat gedeelte wordt helemaal niet gesproken over 'vrede', laat staan over een 'vrederijk'. Begin dus met te lezen wat er dan wel gezegd wordt.

Als bijbelgetrouwe christenen proberen we ons in alles op de Bijbel te baseren. Maar dat kan er toe leiden dat we op een gekunstelde manier overal teksten bij halen. Bij een bijbelstudie over ontwikkelingshulp werd het verhaal van de voetwassing (Joh. 13:1-17) centraal gesteld. Conclusie: 'Als we de kern van onrecht willen aanpakken, dan moeten we onze trots laten varen.' Dan zijn we ongemerkt wel een heel eind bij de boodschap van de tekst vandaan geraakt. Maar hoe voorkom je dat? Daarover gaat de volgende richtlijn.

3. Lees van binnenuit. Luister naar wat de bijbelschrijver zeggen wil en probeer niet je eigen mening terug te vinden. Of een antwoord op een vraag die bij je leeft te ontwringen aan een tekst die daar eigenlijk niet over gaat. Het gevaar is dat we de boodschap van de Bijbel naar onze eigen hand gaan zetten. Als in onze cultuur zelfontplooiing belangrijk gevonden wordt, ontdekken we als christenen de gaven van de Geest. In een tijd van vrouwenemancipatie vinden we ineens ruimte voor de vrouw in het ambt. Eeuwenlang heeft men dit niet gezien. Maar nu zijn onze ogen ervoor opengegaan. Voor een goed begrip: dat kan natuurlijk zo zijn. Er zit ontwikkeling in ons begrijpen van de Bijbel. We lezen met de ogen van onze tijd en dat is niet per definitie verkeerd. Dat is onontkoombaar en zo moet het ook. We moeten de Bijbel in onze eigen context leren begrijpen. Maar we kunnen ook al te snel onze eigen opvattingen proberen terug te vinden in het Woord van God. Doe dat niet. Probeer de Bijbel eerlijk na te spreken, ook als er dingen instaan die niet met onze voorkeuren rijmen.
4. Benader elke tekst op zijn eigen manier.⁶ Je leest een roman anders dan een bericht in de krant. Bij het laatste verwacht je

dat er in de eerste alinea staat waar het over gaat. Bij een boek heb je meer tijd nodig. De ontknoping zit meestal pas aan het eind. Zo komen er in de Bijbel ook allerlei literatuursoorten voor. En elk vraagt een eigen benadering. Bij een compact verhaal in een Evangelie kun je misschien maar een paar verzen bespreken op de kring. Maar bij een breed uitgesponnen vertelling als van Abraham die zijn dienaar een vrouw voor Isaak laat halen, zul je toch echt het hele hoofdstuk moeten lezen (Gen. 24:1-67). Een klaaglied van de Psalmist heeft niet dezelfde lading als de Bergrede van de Here Jezus. En het boek Openbaring zit anders in elkaar dan een brief van Paulus. Probeer eerst te bepalen met wat voor soort boek je te maken hebt en kies een benadering die daar bij past.

Zeker bij literatuursoorten waar wij niet vertrouwd mee zijn is het goed om eens wat leesregels te formuleren. Wat zijn bijvoorbeeld de kenmerken van profetie en hoe moet je zulke teksten uitleggen? Zo voorkom je dat je profetie verwart met toekomstvoorspelling en lijstjes gaat opstellen van ‘vervulde’ en ‘onvervulde’ profetieën. Want zo werkt het niet.

We komen hier bij de eerste bijbelstudie op terug.

5. Aanvaard het gezag van de Bijbel. Wij hechten groot belang aan onze persoonlijke autonomie en hebben moeite met gezag, ook met het gezag van God. Dat heeft een heel positieve kant. Want het betekent dat je zelf nadenkt en achter je persoonlijke overtuigingen staat. We zijn met z'n allen steeds minder volgzzaam en willen wat we geloven ons echt eigen maken. Ook keuzes voor een bepaald gedrag willen we graag gemotiveerd zien. De mededeling ‘dat het zo hoort’ is voor ons niet meer genoeg. Dat heeft als voordeel dat we authentiek zijn in onze opvattingen over geloof en leven. Maar het kan doorslaan. Alsof er geen autoriteit buiten onszelf bestaat en alleen dat waar en goed is wat we zelf kunnen bedenken of narekenen. Dan eindig je in hyperindividualisme en dat kan ook heel eenzaam zijn.

Als je door zorgvuldige, verantwoorde bijbelstudie tot bepaalde conclusies gekomen bent, breng ze dan ook tot gelding in je leven. ‘Aanvaard het gezag van de Bijbel’ kan gevaarlijk zijn als anderen je met verkeerd geïnterpreteerde of uit hun verband

gerukte teksten willen manipuleren om je naar hun pijpen te laten dansen. Maar het is minstens zo riskant om te beweren dat God door zijn Woord tot ons spreekt om ons er vervolgens niets van aan te trekken.

Zoek dus de juiste balans tussen mondigheid en leerbaarheid, tussen autonomie en gehoorzaamheid.